

DIN TERMINOLOGIA CROMATICĂ: ROZ

Silvia PITIRICIU¹

Abstract

The article deals with the linguistic profile of the chromatic term *roz* which is important in order to understand the significances of the color and the way in which they have been conveyed in time. Many compounds have been created having the term *roz* as head, the second element of the compound designating an object, a plant or a chromatic nuance. The lexical family includes both derivatives made up of native words and French borrowings. The symbolism of the term is linked to the cult of the rose.

Keywords: term, chromatics, compounds, borrowing, rose

0. Domeniul vast al cromaticii fascinează prin complexitate și varietate. Indiferent de natura lor, de combinații în care intră, culorile sunt semne care comunică și prin care se comunică. Cercetarea lor sub aspect lingvistic este necesară pentru cunoașterea istoriei și a semnificațiilor pe care acestea le-au dobândit în timp. Analiza întreprinsă asupra termenului *roz* vizează mai multe aspecte: definiție, etimologie, formarea cuvintelor, frazeologie, onomastică, simbolistică.

1. Termenul cromatic *roz*, adjectiv invariabil și substantiv neutru în română, se definește prin raportare la *roșu*, culoare de bază în sistemul cromatic. Dificultatea definirii este marcată în dicționarele limbii române de uz general prin oscilația dată de gradul de luminozitate: *roșu deschis* (DER: 671; NDN: 1262), *roșu foarte deschis* (DEX: 936; DEXI: 1702). Destul de vagă și lipsită de rigurozitate este definirea termenului prin situarea *între roșu și alb* (MDA IV: 266). Nota de ambiguitate se păstrează și în definiția dicționarului de artă: *roșu foarte luminos, cu puține corespondențe naturale* (DA II: 106). În sfera definiției din dicționarele de uz general ale limbii române apare și un echivalent sinonimic, *trandafiriu*, marcându-se, în acest fel, elementul referențial la care se raportează termenul cromatic.

2. Istoria termenului cromatic *roz* este legată de noțiunea de trandafir încă din cele mai vechi timpuri. La rădăcina i.e. *wrod-* „trandafir” se atașează sufixul *-o*, rezultând: **wrod-o*, *rhodo-*, *rhodium*, cf. gr. *rhodon* „trandafir” și sufixul *-ya*, în urma căruia a apărut **wrod-ya*, pe cale etruscă ajungând în latină *rosa* (Watkins, 2000:102). În limbile romanice apusene, termenul este moștenit din latină: it., sp., cat., port. *rosa*, cf. fr. *rose* (REW: 608). În franceză termenul latin pătrunde în secolul al XII-lea, iar în celelalte limbi romanice apusene, un secol mai târziu (cf. DELLR: 377). Româna primește substantivul *roză* „trandafir” ca împrumut din fr. *rose*, cf. it., lat. *rosa*, germ. *Rose*, și atestat în prima jumătate a secolului al XIX-lea (MDA IV: 266, cf. DELLR: 377); după el apare termenul cromatic *roz*.

¹ Conf.univ.dr., Universitatea din Craiova

3. În limba română, s-a creat o familie lexicală prin împrumuturi și creații interne. Pe lângă adjectivul *roz* și substantivul feminin *roză*, și alți termeni sunt împrumutați din limbile romanice: adj.inv. *rosé* (< fr. *rosé*) „de culoare roz”, caracteristică atribuită vinurilor, șampaniei; adj. *rozat,-ă*, de aceeași proveniență, „colorat în roz”; s.n. *rozariu* (< lat. *rosarium*, it. *rosario*) „grădină de trandafiri”; s.f. *rozetă* (< fr. *rosette*), cu mai multe semnificații: „plantă erbacee, cu tulpina ramificată și cu flori galbene-aurii, plăcut mirositoare”, „motiv decorativ circular, asemănător cu un trandafir”, „ornament pentru rochii”, „bijuterie în formă de roză”; s.f. *rozace* (< fr. *rosace*) „rozetă”; s.f. *rozacee* (< fr. *rosacées*) „familie de plante dicotiledonate, lemnoase și erbacee, din care fac parte trandafirul, măceșul, mărul și părul etc.”, „plantă din familia rozacee”. Și în registrul regional au pătruns câțiva termeni înrudiți cu *roz*: adj. *rozosin,-ă* (< magh. *rozsaszin*) „roz”; s.n. *rozol* (< ngr. *ροδολι*, germ. *Rosalia*, magh. *rozsolis*) „rachie roșu, îndulcit cu zahăr sau miere” și, de aceeași proveniență, s.f. *rozolie* „floare roșie care se pune în vin spre a-l colora”.

Derivatele adjectivale se formează cu sufixele *-iu,-ie*; *-atic,-atică*; *-ișor,-ișoară*: *roziiu,-ie*, *rozatic,-ă*, ambele cu sensul de „trandafiriu”; la fel, diminutivalul *roziișor,-ișoară*. Prin sufixare, se normalizează flexiunea adjectivului.

Compusele sunt mai bine reprezentate. În pictură și în artele decorative, se utilizează o gamă largă de nuanțe ale culorii roz, exprimate prin compuse în care al doilea element indică nuanța: *rozalb,-ă* (*roz* + *alb*) „trandafiriu deschis care bate în alb”. Alături de termeni în care gradul de luminozitate este marcat, precum *roz-deschis*, *roz-intens*, *roz-tern*, o serie de compuse presupun combinații de doi termeni cromatici: *roz-trandafiriu*, *roz-violet*, *roz-brun*. Femeinitatea este exprimată prin compuse ca *roz-dulce*, *roz-diafan*.

Sfera compuselor s-a îmbogățit cu termeni care au corespondent în realitatea materială (plante, păsări, obiecte etc.). După modelul lui roz-bonbon „roz-pal”, sugerând tenta unor bomboane, s-au creat: *roz-liliac*, *roz-bujor*, *roz-merișor*, *roz-garoafă*, *roz-orhidee*, *roz-sângele-voinicului*, *roz-fucsie*, *roz-flamingo*, *roz-coral*, *roz-porțelan*, *roz-spumă-de-căpșuni* (Starmer, 2009: 37). Proveniența unor nuanțe de roz este vizibilă în compuse ca: *roz-olandez*, *roz-englez*, *roz-italian* sau *roz-de-Toscana*, *roz-de-Barry* (Starmer, 2009: 37). În cultura populară românească, în picturile obiectelor de ceramică se folosește *rozul-olarului* (cf. DA II: 106). Mai rare sunt compusele substantivale: *roza-vânturilor* „reprezentare grafică a regimului vânturilor într-un anumit punct sau într-o anumită zonă de pe un teritoriu”; „reprezentare grafică în formă de stea a direcțiilor punctelor cardinale, folosită în cutia unei busole pentru a repera direcția către care se îndreaptă acul magnetic al busolei”, *roza-fisurilor* „reprezentare grafică pentru determinarea direcțiilor principale pe care le urmează fisurile de separație într-un masiv de roci” (DEX: 936).

4. Câteva expresii sunt consacrate în limbajul colocvial: *a vedea (ceva/viața) în roz* „a fi optimist”, *a sta pe roz* „a se găsi într-o situație favorabilă”, *a avea obraji roz* „a fi rumen la față”.

5. Sensul etimonului se regăsește și în numele proprii. *Rozaliile* (< lat. *rosalia*, apoi antroponimul *Rosalia*) desemnează sărbătorile romane celebrate la sfârșitul primăverii în

cinstea morților, pe mormintele cărora se presărau trandafiri. Antroponimul *Roza*, al cărui echivalent romanic este *Rosa*, are ca punct de plecare numele florii. În română sunt mai frecvente derivatele *Rozica*, *Rozina*, *Rozeta*.

6. Roza, simbolul frumuseții, este cântată de poezii tuturor popoarelor. În jurul trandafirului există multe legende. Vechii indieni îl recunosc splendoarea¹, în cultura persană este cunoscut motivul privighetorii (mascul) îndrăgostite de o roză². Din Orient, trandafirul ajunge prin intermediul grecilor în Europa, unde dobândește noi sensuri mitice și poetice. Vechii greci, în timpul sărbătorilor, își împodobeau casele, templele, statuile și mesele festive cu ghirlande de trandafiri, asociind floarea cultului zeilor Afrodita, Adonis, Eros, care întruchipau frumusețea și viața. La romani, roza este *flos Veneris*, după Ovidiu, făcând parte din bucuriile vieții. În Evul Mediu simbolul trandafirului se regăsește nu numai în tradiția poetică, ci și în mistica creștină și în heraldică. În creștinism devine simbolul Maicii Domnului (*Rosa virtuosă*) și al lui Iisus Hristos (*Rosa aurea*)³. În iconografia creștină, este potirul în care a picurat sângele lui Hristos ori simbolul rănilor lui Hristos. În heraldica românească motivul rozei este bine cunoscut: apare pe stema de stat a Moldovei, pe monede, sigilii, în stema Mușatinilor⁴.

În jurul rozei se naște toată poezia simbolistă. Romanticii asociază floarea cu feminitate, delicatețe în sentimente, dragoste, sensibilitate ori blândețe. Trandafirul este simbolul iubirii curate, dăruite, un semn al nobleții și al rafinamentului, culoarea ideală pentru imaginea unei persoane afectuoase și romantice.

Astăzi, culoarea roz se asociază cu tot ceea ce ține de universul fetițelor și al copiilor, în general: de la vestimentație (rochițe, bluzițe, pantaloni, șosete etc.), jucării (iepuraș, porcușor), la tot spațiul în care aceștia trăiesc (camera, dulap, pat roz s.a.m.d.). Obiectele recomandate pentru fete în comerțul pe internet abundă în culoarea roz: *ciorapi 3/4 „Disco” roz, șosete copii „Funny” roz, pantaloni fete „Sunny” roz, cercei „Hello Kitty” roz, cercei „Fluturași oglindă” roz, geantă „Betty Boop” roz* etc.

Publicitatea produselor roz a dus treptat la banalizarea culorii și la căderea în derizoriu: *clădiri roz, mașini roz, etichete roz, jocuri roz, animale roz* etc. Pe lângă *Pantera roz*, personaj celebru al filmelor de desene animate, au apărut și altele: „*Capra roz – noua modă în materie de animale de companie*” (www.perfecte.ro). Moda culorii roz este promovată prin publicitate: *reclame roz, jurnal roz, blog roz, forum roz, chestii roz*, totul sub semnul infantilismului. Culoarea a ajuns să exaspereze până și pe hoții de mașini: „Ce culoare trebuie să aibă mașina ta ca să nu fie furată? Cu cât mai populară este culoarea pe care aceasta o are, cu atât e mai mare probabilitatea de a rămâne fără mașină, conform Life’Little Mysteries, care citează un studiu realizat în Olanda. De exemplu, probabilitatea ca o mașină roz să dispară e aproape zero”. (www.ziare.com, 6.12.2010, *Mașini roz*)

Note:

¹ Într-o dispută asupra frumuseții florilor, Brahma recunoaște frumusețea și splendoarea trandafirului, dându-i întâietate față de lotus (cf. Evseev, 1994: 187). Trandafirul cosmic

(*Triṇpurāsundarī*) exprimă frumusețea Mamei divine, este simbolul perfecțiunii, al desăvârșirii (cf. Chevalier, Gheerbrant, 2009: 794).

² Celebrul poet persan Saadi își scrie opera închinată frumuseții și dragostei, pe care o numește *Golestan* „Grădina trandafirilor” (cf. Evseev, 1994: 187).

³ Roza semnifică frumusețea și armonia luminii (cf. Evseev, 1994: 188).

⁴ Sensul simbolic al rozei este posibil să țină de mitologia personală a Mușatinilor (Vulcănescu, 1985: 495).

Bibliografie:

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain (coord.), *Dicționar de simboluri*, Iași, Editura Polirom, 2009.

Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994.

Starmer, Anna, *Ghidul culorilor. 200 de combinații inedite pentru casa ta*, București, Editura Litera Internațional, 2009.

Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Române, 1985.

Watkins, Calvert, *The American Heritage Dictionary of Indo-European roots*, Boston-New York, Houghton Mifflin Company, 2000.

Sigle:

DA II = Mircea Popescu (coord.), *Dicționar de artă N-Z*, București, Editura Meridiane, 1998.

DELLR = Académie Roumaine, Université de Bucarest, *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes*, București, Editura Academiei Române, 2004.

DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2002.

DEX = Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

DEXI = Eugenia Dima (coord.), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Editura Arc, Gunivas, 2007.

MDA IV = Academia Română, *Micul dicționar academic*, vol. IV Pr-Z, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.

NDN = Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997.

REW = Meyer-Lübke, Wilhelm, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1935.